

Пахомов І.В.,

*старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту,
Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет
менеджменту освіти» НАПН України,
м. Біла Церква, Україна*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Актуальність дослідження психологічних особливостей розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників навчальних центрів установ виконання покарань (далі – НЦ УВП) зумовлена: значущістю психологічного впливу педагогічних працівників на здобувачів професійної освіти, засуджених до позбавлення волі; недостатнім вивченням психологічних особливостей розвитку соціальної відповідальності саме педагогічних працівників НЦ УВП порівняно з іншими категоріями педагогічних працівників; браком надійних, ефективних та перевірених програм та технологій розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП.

Отже, соціальний запит щодо розв'язання окресленої наукової проблеми, її актуальність та значущість, а також недостатнє її вивчення зумовили вибір теми нашого дослідження: «Розвиток соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП».

Мета дослідження: визначити психологічні особливості та розробити засоби розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП.

У психології соціальна відповідальність розглядається як узагальнена моральна і соціально-психологічна якість особистості, що поєднує компоненти афективно-мотиваційної, інтелектуальної та діяльнісно-поведінкової сфер особистості. Вона постає як результат інтеграції всіх психічних функцій особистості: суб'єктивного сприйняття навколишнього світу, оцінки власних

ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку, волі (М. Актаєва, С. Баранова, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, В. Бочелюк, Т. Гурлева, О. Ковальчук, Г. Костюк, С. Костюк, О. Лукашов, І. Сагань, М. Садова, М. Савчин, В. Рибалка, В. Татенко, Т. Титаренко та інші).

Професійна відповідальність педагога НЦ УВП є його системною особистісною якістю, результатом відображення взаємовідносин у суспільстві та освітньому середовищі, пов'язана з наявністю цінностей, вимог та норм педагогічної діяльності. Вона формується у педагогічних працівників НЦ УВП в процесі їх спільної професійної діяльності як результат виконання вимог, які до них висуває держава, суспільство, педагогічний колектив та адміністрація закладу освіти. Професійна відповідальність педагога НЦ УВП пов'язана з його готовністю усвідомлено виконувати вимоги відповідно до професійних та соціальних норм і відповідати за свої дії перед собою, учасниками освітнього процесу, суспільством та державою. Професійна відповідальність у структурі особистості педагога НЦ УВП є сукупністю його професійно важливих якостей, що проявляються у професійній діяльності та мають вплив на її ефективність.

У структурі професійної відповідальності виокремлюємо суб'єкт та об'єкт відповідальності. У контексті нашого дослідження суб'єктом професійної відповідальності виступає педагогічний працівник НЦ УВП. Вважаємо, що він як суб'єкт діяльності повинен володіти професійно важливими якостями, яких вимагає сучасність, що виявляється в професійних успіхах та можливості реалізації себе в професії, а також забезпечить ефективність майбутньої професійної діяльності.

Можна виділити дві групи критеріїв соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП: зовнішні (соціально-психологічні: особливості соціального та освітнього середовища) та внутрішні (індивідуально-психологічні: відповідальність, сумлінність, самоконтроль, самоорганізація, інтернальний локус контролю тощо).

У структурі соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП можна визначити наступні компоненти: когнітивний (усвідомлення своєї

відповідальності перед державою та суспільством), афективний (емоційне ставлення до своєї професійної діяльності, колег та здобувачів освіти), ціннісно-мотиваційний (суб'єктивна значущість, важливість власної професійної діяльності), а також конативний (зумовлює соціальну поведінку й визначає форми професійної діяльності; готовність діяти відповідно до інтересів держави та суспільства; громадянська участь, активність щодо відстоювання соціальних цінностей).

Показниками сформованості соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП за когнітивним компонентом є соціальна поінформованість та соціальна обізнаність; за афективним – позитивні почуття, емоції та стани, пов'язані з професійною діяльністю; за ціннісно-мотиваційним – професійна спрямованість (професійні мотиви, переконання, ідеали та цінності); за конативним – соціальна самостійність (уміння передбачати та прогнозувати наслідки своїх дій), здатність до рефлексії та емпатії, соціальна активність. За цими показниками можна визначити рівень сформованості їх соціальної відповідальності – низький, середній та високий.

Компетентнісний підхід до соціальної відповідальності ґрунтується на уявленні про те, що базовою умовою її розвитку є формування соціальних компетентностей (якостей, здатностей та готовностей), які дають змогу педагогічному працівнику НЦ УВП свідомо визначати смисли і цінності власної соціальної поведінки.

До основних соціально-психологічних чинників розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП відносимо: професійне освітнє середовище (спільні соціальні цінності і місія формування професійних компетентностей педагогів, підтримка та обмін досвідом в процесі їх формування, демократичний стиль управління в закладі освіти, позитивний морально-психологічний клімат, залучення педагогів до соціальної активності, позитивні моделі поведінки адміністрації та колег: соціальна відповідальність, соціальна свідомість та соціальна активність педагогів); особистісний розвиток педагога (рефлексія і самоаналіз педагогами власної діяльності та її відповідності

соціальним цінностям, формування їх професійної компетентності, соціальна активність, мотивація професійного та особистісного розвитку, яка сприяє формуванню активної соціальної позиції педагога); соціокультурне середовище (події в суспільстві, рівень соціальної активності громади та закладу освіти, державна політика в сфері освіти та виконання кримінальних покарань).

На основі врахування результатів теоретичного аналізу соціально-психологічних аспектів соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП; єдності її когнітивного, афективного, конативного та ціннісно-мотиваційного компонентів; специфічної поліфункціональності їх праці; єдності різних типів ставлення особистості (до засуджених, адміністрації УВП, колег, професійної діяльності, суспільства та до себе) нами була розроблена психологічна модель соціальної відповідальності педагога НЦ УВП, психологічна структура якої включає систему двох підструктур (соціальна та професійна).

В основу моделі закладено мету: розвиток соціальної відповідальності педагогічних працівників НЦ УВП, що має компонентну структуру, що включає когнітивний, афективний, конативний та ціннісно-мотиваційний компоненти.

Соціальна відповідальність педагогів НЦ УВП складається з наступних структурних елементів: суб'єкт (педагог НЦ УВП); об'єкт (його професійні та громадянські обов'язки); а також інстанція (зовнішня відповідальність перед учасниками освітнього процесу, адміністрацією УВП та НЦ УВП, суспільством; внутрішня – перед собою).

До компонентів соціальної відповідальності педагогів НЦ УВП належать: когнітивний, афективний, конативний та ціннісно-мотиваційний. Критерії їх сформованості вказані вище. Також модель передбачає чотири рівня сформованості соціальної відповідальності: низький, середній, високий та дуже високий.

Процесуальний блок моделі включає етапи та результати розвитку соціальної відповідальності педагогів НЦ УВП. Основними її етапами є: інформування про сутність соціальної відповідальності та способи її

формування; актуалізація життєвого досвіду; мотивація соціально-відповідальної поведінки; створення ситуацій, що потребують соціально-відповідальної поведінки; прийняття рішень та оцінювання їх наслідків за допомогою організації взаємодії та під час суспільно значущої діяльності; а також закріплення здобутого досвіду у різних формах суспільно-значущої діяльності (формування професійних компетентностей здобувачів професійної освіти, засуджених до позбавлення волі, залучення до проведення з ними виховної роботи), включення в діяльність соціально-професійної групи (педагогічного колективу НЦ УВП).

Дослідження психологічних особливостей професійної діяльності педагогічних працівників НЦ УВП необхідно починати з визначення основних категорій, що розкривають її зміст.

Професійну діяльність педагогічних працівників НЦ УВП можна тлумачити як систему професійно-доцільних дій та операцій, спрямованих на досягнення поставлених професійних цілей, у якій працівник реалізує своє ставлення до педагогічної професії, здобувачів професійної освіти, засуджених до позбавлення волі, адміністрації УВП, колег та до себе. Для її успішного виконання потрібні певні компетентності, сформовані у процесі професійного навчання, насамперед психологічні.

Професійна діяльність педагогічних працівників НЦ УВП є свідомою, професійно-спрямованою активністю, що охоплює наступні блоки: спонукально-ціннісний (мотиви, цілі), прогностично-проектувальний (прогнозування та планування), виконавчо-реалізувальний (способи, засоби), оцінково-порівняльний (аналіз результатів та їх рефлексія), когнітивний, креативний, інформаційно-пізнавальний.